

תיווך תרבותי

אברהם שרוני מן המודעין הצבאי אל המילון הערבי-עברי

נעורים

תאריך הלידה הרשום של אברהם שרוני הוא 20 במרס 1918, אך לאמתו של דבר הוא נולד בבגדאד כמה ימים מאוחר יותר, בערב שביעי של פסח, כ' בניסן תרע"ח (2 באפריל 1918). הוא נקרא אברהם בן דינה ומאיר בן משה בן מנשה בן מאיר שעשוע, ובשנת 1938 שינה את שם משפחתו לשרוני.

בילדותו למד בבגדאד בכתאב (חדר מסורתי), בגן, בבית הספר היסודי על שם רחל שחמון ואחר כך בתיכון על שם שמש. מאחר שקפץ כיתה פעמיים, סיים את בית הספר התיכון בהיותו בן שש עשרה. בראשית שנת 1931 הקים עם כמה מחבריו את תנועת הנוער

'אחיעבר', שנועדה להפיץ את הספר העברי. חבריה למדו בתיכון על שם שמש ובתיכון 'אליאנס', ושרוני שימש הספרן של החבורה. הם זכו לביקורים של אישים ידועים מן היישוב העברי, ובהם דוד ילין, אהרן ציזולינג (חבר מעיין-חרוד ולימים שר בממשלת ישראל) ובן-ציון ישראלי מקבוצת כינרת.

* המסמך מבוסס בעיקר על שיחות עם אברהם שרוני בחורף תשס"א (דצמבר 2000), ולפיכך מעטים בו ביטויי השיפוט וההערכה של פועלו. באביב תש"ע (אפריל 2010) נוספו עדכונים מעטים.

ישראלי בא לבגדאד כדי לקנות שתילי תמרים. בעזרת כמה מחברי 'אחיעבר' בקהילה אורגנו למענו שתי משאיות ענקיות ובהן 30,000 שתילים להברחה, שכן עיראק אסרה לייצא את תמריה מחשש לתחרות. אנשי הקהילה שילמו שוחד למי שצריך היה לשלם, וכך נסעו שתי המשאיות דרך המדבר עד עמק הירדן. שתילי התמרים ניטעו באדמות כינרת, ולאחר מכן הופצו ליישובי עמק הירדן ולרחבי הארץ. כעבור שנה, בשנת 1932, שבו נציגים של ישראלי מן הארץ וביקשו עוד שתילים, אולם יהודי בגדאד לא היו מעורבים בעניין, שכן השליחים ביקשו שתילים מבצרה. הם נעזרו ביהודים אחרים, והמשלוח שוגר באנייה.

בביקורו בקבוצת 'אחיעבר' התרשם ישראלי מחבריה והבטיח לשלוח חמישה עשר סרטיפיקטים כדי להעלותם כאיש אחד ארצה. הוא אכן קיים את הבטחתו, אך שליח הסוכנות בעיראק, אהרן ששון (שכונה המורה, בעברית), לקח את הסרטיפיקטים והעלה עשרה ולעתים עשרים אנשים בסרטיפיקט אחד. חברי הקבוצה כתבו לישראלי וקבלו על שהסרטיפיקטים לא הגיעו ליעדם, וישראלי שלח שוב סרטיפיקטים, והפעם נאלץ ששון למסרם לחברי הקבוצה 'בלב כואב ודווי', כדברי שרוני.

אחרי פסח תרצ"ד (1934) עלתה החבורה ארצה. שרוני נטל עמו תפילין, גביע לקידוש וסידור תפילה, אשר שמורים אצלו עד היום. חבורת הצעירים היטלטלה באוטובוס רעוע, אשר הוביל אותם מעיראק לסוריה. הם נסעו דרך המדבר לאבו שמאת, משם לדמשק, וממנה דרך ראש־פינה לטבריה. ב־23 באפריל 1934 הגיעו לראש־פינה. עם החבורה נמנו עזרא מני¹ ושאוּל סלע.² בני משפחת אמו של שרוני, משפחת חכם שמעון אגסי³ – אלמנתו, שתי בנותיו ושני בניה – עלו ארצה כבר בשנת 1927. תחילה שהו בחיפה, ואחר כך קנו להם בית גדול עם חצר פנימית ברחוב שלוש בדרום תל־אביב. כשעלתה החבורה ארצה, לנו לילה אחד בטבריה ואחר כך נסעו לקבוצת כינרת, אל ישראלי מודעם. הם שהו אצלו שבוע ועברו בקטיפ עגבניות. מאחר שהיו דתיים לא אכלו בקיבוץ בשר, אלא רק ירקות, דגים וביצים. משם נסעו

1 לימים אלוף משנה עזרא מני (1915–2005), האחראי לפיתוח המילון הצבאי והחייל היחיד עד כה שזכה בפרס ישראל על מפעלו בצבא (בשנת תשל"ו, 1976). ראו עליו: אורי דרומי, 'תרומה כבירה להבנת הנעשה בצבאות ערב', הארץ, 25 במאי 2005, עמ' 61.

2 לימים ממייסדי התרגום באמ"ן ומבכירי המתרגמים בו.

3 הרב שמעון אגסי היה מנהיגם של יהודי בגדאד לאחר פטירתו של הרב יוסף חיים (ה'בן איש חי') בשנת 1909. הוא לא האריך ימים ונפטר בשנת 1914.

לתל-אביב בדרכם לרעננה. רעננה הייתה אז בראשיתה, והחבורה עבדה בנטיעת פרדסים ובהשקיייתם. חלומם היה 'לבנות ולהיבנות בה', ובעבודת כפיים ראו את הביטוי הנעלה של חלומם.

בחרות

כשהחלו המאורעות בשנת 1936 נעצרה העבודה החקלאית והתפתחה אבטלה במגזר היהודי. שרוני הצטרף אז ל'הגנה'. משימתו הראשונה הייתה לפטרל עם חברים סביב המושבה כשבידיהם מקלות ולהגן עליה בעיקר מפני בני שבט אבו קישיק, שישב באזור רמת-השרון.

ההסתדרות ניפקה תלויים למובטלים כדי שיוכלו לאכול במסעדה קואופרטיבית. באותם זמנים עבדו שרוני וחבריו יום בשבוע ולעתים יום בשבועיים, וההסדר הזה הציל אותם מחרפת רעב. תקופה מסוימת עבד שרוני בתל-מונד, ואחר כך הצטרף לפועלים שעסקו בכיבוש העבודה מידי הערבים. באותם ימים – תחילת ימי המרד הערבי הגדול – העדיפה ממשלת המנדט להעסיק פועלים ערבים בעבודות כפיים קשות, ושילמה תמורת יום עבודה 10 גרושים. שכר המינימום לפועל יהודי היה – על פי קביעת ההסתדרות – 20 גרושים, ולכן השלימה ההסתדרות ממקורותיה את שכר הפועלים היהודים שעבדו בשירות ממשלת המנדט, ושהשתכרו כאמור רק 10 גרושים ליום.

תחילה עבד שרוני בהנחת קו טלפון מפתח-תקווה לרעננה, והיה הפועל היהודי היחיד שהעז לעבוד עם פועלים ערבים. משימתם הייתה לחפור בורות בעומק 1.5 מ', להציב בתוכם עמודים, לעגנם במיתרים ואחר כך למתוח את הקווים עצמם. זו הייתה עבודה פיזית קשה, והיא סיפקה לשרוני תעסוקה וקיום לזמן מה. אחר כך עבד עם מובטלים יהודים אחרים בסלילת הכביש שבין רעננה לאבן-יהודה; ברעננה עצמה לא היה אז אף לא כביש סלול אחד.

בתחילת 1937 עלו על הקרקע בעמק הירדן עין-גב, עין-הקורא, להבות-הבשן ואשדות-יעקב (שאז נקראה עדיין דלהמיה). שרוני לימד ערבית באשדות-יעקב וביישובים נוספים, בהם אפיקים. הוא סבר כבר אז כי שליטה בערבית היא תנאי חיוני להתערות באזור מבחינה תרבותית, ולבקשת החברים בקיבוצים לימד בעיקר ערבית מדוברת. הסוכנות מימנה את שכרו החודשי, 3 לא"י, שנחשבו סכום נכבד, במיוחד משום שגר בקיבוץ אשדות-יעקב ולא היו לו הוצאות מחיה. שרוני נהג ללכת ברגל עד חצר כינרת, ושם עלה על הטנדר של עין-גב. רק מאוחר יותר רכשו חברי עין-גב סירת מנוע, וכך יכלו לחצות את הכינרת מן החוף המערבי אל קיבוץ, ולא היו צריכים לנסוע בדרך העפר המשובשת והמסוכנת שעברה בצמח.

לקראת ספטמבר 1937 נפתח בטבריה תיכון שנקרא 'בית הספר התיכון בגליל', ושרוני התבקש ללמד שם ערבית ספרותית. הוא עזב את הקיבוץ ועבר לטבריה. עזרא מני החליף אותו כמורה במשקי עמק הירדן, חוץ מעין-גב, ששם המשיך שרוני ללמד ערבית. מקום מגוריו היה בבית הספר. מנהל בית הספר היה ד"ר לוונהרץ, ושרוני עתיד לפגשו שוב במועד מאוחר יותר. לוונהרץ בא מבית הספר 'הראלי' בחיפה, ובית הספר שהקים בטבריה פעל בחסותו והיה כעין סניף של 'הראלי'. כעבור זמן העביר שרוני למני את עבודת ההוראה גם בעין-גב.

ליל ה-2 באוקטובר 1938 נודע כליל הטבח בקריית-שמואל שבטבריה, ונהרגו בו כעשרים יהודים. שרוני שהה באותו לילה בביתו של מר שחרור, שהחזיק ברשותו אקדח ברשיון. לדעת שרוני שתי היריות באוויר שהעז שחרור לירות, הבהילו את התוקפים הערבים והניסו אותם מקריית-שמואל.

שחרור היה בעל חברת משאיות שהעבירו סחורות לרמשק וממנה. ממשלת המנדט החליטה לשמור על היהודים בטבריה ובסביבותיה, וסיפקה להם טנדר ושישה גפירים יהודים בפיקודו של יגאל פייקוביץ' (אלון). שרוני סעד עם הגפירים אצל יהודית שכטר, ושם התוודע לירוחם כהן ולפעילים אחרים. כך נוצרו קשרים בינו ובין אלון, שהכיר כבר בכינרת.

ועוד אירוע משנת 1938: פעם פרצה קטטה חמורה עם רועים ערבים ליד גינוסר. שרוני הוזעק באישון לילה מטעם ה'הגנה' כדי לתרגם את העדויות שנגבו בערבית מן הרועים שהשתתפו בקטטה. בחדר נכח לא רק מזכיר בית המשפט בטבריה, יהודי שהבריח אחר כך את העדויות בחסות החשכה, אלא גם עורך הדין אהרן חוטרשישי, שהגן על חברי ה'הגנה', והמעמד הזה סייע בידו להכין את טיעונו למשפט שהתקיים למחרת.

שרוני הוזעק גם ליישב סכסוך ביבנאל. היבנאלים הרגו עז של ערבים. שרוני נדרש לתרגם את הצירוף 'עֲנֵה גֵ'אֲרֵעָה זְרָגָא [זרקאא]' ולא ידע כיצד לתרגמו, עד שאחד היבנאלים פענח לו את הביטוי הסתום הזה באמרו: "ג'ארעה" – שאין לה קרניים, ולכן היא כמו קרחת; ו"זרגא" – שענינה כחולות, ובקיצור – משמעות הצירוף היא עז נטולת קרניים ובעלת עיניים כחולות.

בתחילת שנת 1939 השתתף שרוני בכינוס שעתיד היה להשפיע השפעה חשובה על חייו, כינוס של מורים לערבית מכל רחבי הארץ שהתקיים בגימנסיה 'הרצליה' בתל-אביב. היו ביניהם מורים עוד מתקופת התורכים, ושרוני חשב לעצמו שאינו רוצה להיות כמותם בבוא היום. באותם ימים פרסם ה'מכון הבריטי לטכנולוגיית הנדסה' (BIET, British Institute of Engineering Technology) מודעה הקוראת ללמוד בהתכתבות לתואר מהנדס. ההצעה קסמה לשרוני והוא החל ללמוד במסגרת זו הנדסת חשמל.

בשנת 1940 פנה אליו המנהל הראשי של תחנת החשמל בנהריים, שהיה מהנדס במקצועו, וביקש שילמד אותו שיעורים פרטיים בערבית. שרוני נעתר לבקשתו והם נפגשו במשך כשנה. באחת ההודמנויות סיפר לו שרוני על לימודיו בהנדסת חשמל, ומנהל התחנה בנהריים התלהב והבטיח לו עבודה לכשיסיים את לימודיו, שכן נחוץ לו מאוד מהנדס דובר ערבית. אלא שתכניתו של שרוני לא צלחה; זמן קצר לפני שהשלים את לימודיו פנה אליו אלון בקריאה דחופה, ובסיפור חייו התחוללה תפנית דרמטית.

המחלקה הסורית

בספטמבר 1939 פרצה מלחמת העולם השנייה. שרוני המשיך ללמד ב'בית הספר התיכון בגליל', ובמקביל לימד בבית הספר העממי על שם הרמב"ם בטבריה. כעבור זמן פנה אליו אלון וסיפר לו שדרושים אנשים שיפעלו בסוריה ובלבנון. הגרמנים הגיעו בשנת 1942 עד אלעלמין שבמדבר המערבי של מצרים, והיה חשש שבקרוב יפלו לארץ־ישראל. הבריטים, שכבשו את סוריה ולבנון מידי כוחות וישי בשנת 1941, רצו להקים תנועת מרי שתפעל בארצות אלה אם ישתלטו הגרמנים גם עליהן. הם פנו למיעוטים ולכתות שם (ארמנים, דרוזים, עלוים), אך איש מקרבם לא הסכים להירתם למשימה הזאת. דוד הכהן, מראשי 'סולל בונה' וממנהיגי היישוב היהודי בחיפה באותם ימים, קיים קשרים עם גנרלים בריטים, וכשנודע לו שהבריטים לא הצליחו לגייס מתנדבים לתנועת המרי בסוריה ובלבנון, הציע שיהודים יקימו אותה. הבריטים הסכימו לכך, ובראש המחלקה הועמד אלון.

שרוני היה בגרעין הראשון של המחלקה הסורית. במשך כחודש למדו הוא וחבריו מורס בקורס אלחוט, בידיעת הבריטים. כאנקדוטה סיפר שרוני שפעם בא לבקדם לוטננט (סגן) מן המודיעין הבריטי בשם אוֹפְרִי אֵיבָאן – לימים שר החוץ וסגן ראש ממשלת ישראל אבא אבן. חברי המחלקה למדו גם חבלה בקורס שהתקיים באזור בית־אורן בפיקודו של קפטן (סרן) בריטי בשם האמונד, שבעיסוקו האזרחי היה פרופסור לשפות קלסיות.⁴ בהמשך עברו קורס ימי בנמל תל־אביב ובשפך הירקון.

בשנת 1942⁵ יצאו לביירות מטעם 'סולל בונה' בחיפה. במרתף בחיפה קיבלו מדים של הצבא הבריטי, ומשם נסעו בקומנדקר צבאי דרך סולם־צור

4 רקע מועיל יש בספרו של ירוחם כהן, לאור היום ובמחשך, תל־אביב תשכ"ט, במיוחד בעמ' 25-46.

5 בידי שרוני מסמך מכסלו תשט"ז (דצמבר 1955) שהנפיקה הוועדה להכרת ותקן ביטחוני, אשר פעלה מטעם המטה

(ראש־הנְקֵרָה) לביירות. תחילה התגוררו בבניין של המודיעין הבריטי ונקראו (General Staff Intelligence) GSI. מאוחר יותר נסע שרוני עם ירוחם כהן לדמשק ובידיהם תעודות לבנוניות מזויפות, אולם מילוי התעודות והחתמות נעשו בצורה כה רשלנית, שבהגיעו לדמשק קרע שרוני את תעודתו. הם התגוררו אצל אישה יהודייה שביתה היה מחוץ לרחוב היהודים.

בדמשק היה מִחְ'תָּאר שניפק תעודות זהות על שמות מתים, אולם אלון סבר שאין זה רצוי שכל התעודות תושגנה ממקור אחד, ולכן חיפש מקורות נוספים. שרוני וכהן נשלחו לשיח'מסכין שבחורן, מדרום לדמשק, אך לא עלה בידיהם להשיג שם את התעודות הנכספות.⁶ מששבו לדמשק הלשין עליהם מישהו, ושירות הביטחון הסורי אסר אותם. שרוני הציג עצמו כמובטל מיפו שחיפש עבודה והזדהה בשם פְּנִי מִטֵּר. לפני צאתו ללבנון רכש שרוני קְרָאן קטנטן בגרוש כחנות שי"ש (שלמה ישראל שיריזלי) ברחוב יפו בירושלים. הוא לקח את הקראן לדמשק, ולדבריו הספר הציל אותו, שכן שוביו השתכנעו שהוא מוסלמי אדוק. בכית הסוהר היה 'אורחו' של פוזי רשיד, ראש כנופייה מן הגליל אשר אחרי מאורעות 1936-1939 עסק בהברחת נשק, נתפס ונשפט לעשרים שנה.

שרוני נדון לשלושה שבועות מאסר ואחר כך לגירוש לארץ־ישראל. הוא חולץ מן הכלא באמצעות הצבא הבריטי – המשטרה הצבאית הבריטית ביקשה את ה'עריק' שאפילו לא ידעה את שמו, ושאנשיה זיהו אותו בעזרת תמונה. שרוני זומן שנית לבית המשפט בדמשק, ושם אמר לו השופט: 'בני, הצבא הבריטי דורש אותך', ולכן ביטל את פסק הדין האזרחי. שרוני נמסר לידי הצבא הבריטי וחזר ארצה גלוח ראש. כעבור זמן לא רב השתתף בקורס נוסף מטעם הצבא הבריטי. שכרו היה 8 לא"י לחודש, והוא שולם דרך ה'הגנה'.

כעבור כמה חודשים חזר שרוני לדמשק. משימתו (יחד עם דוד עיון) הייתה להשיג תעודות זהות סורית, ובעזרתה למצוא לו תעסוקה למראית עין. נודע שבחמץ יש מישהו המוכן לנפק תעודה, ושרוני נסע לשם, אלא שעם בואו התברר לו שמרשם התושבים שובת משום שהיום הוא 2 בנובמבר, יום

הכללי, ובה נאמר כי שירת בפלמ"ח מ־1 בפברואר 1942 עד 30 ביוני 1943.

6 כהן (לעיל, הערה 4), עמ' 33-35; ירוחם כהן, איך בסוריה צעד הפלמ"ח², תל־אביב 1979, עמ' 84-107; משה עדקי, באש נצורה, בעריכת שולמית הראבן, תל־אביב תשל"ה, עמ' 116-123 – שרוני מזוהה שם בשמו הפרטי ובכינוי 'סבע אליל'. תמונתו של שרוני מופיעה שם בקובץ התמונות שבין עמ' 112 לעמ' 113, בדף הרביעי (לא ממוספר) בצד שמאל למעלה.

הצהרת בלפור, והוא חזר כלעומת שבא. מאוחר יותר נסע עם עיון לחלב. בדרכו לשם סר מן הדרך כמה עשרות קילומטרים כדי למצוא את בית הכנסת העתיק שבדורא-אירופוס, אולם מה רבה הייתה אכזבתו משהגיע למקום ומצאו שומם. המח'תאר בחלב חשב שהם גרמנים והלשין לבריטים. שרוני הסביר לשוביו שהוא מאנשי ה-GSI מביירות, ואף הראה תעודה שהעידה על כך, אולם המקומיים לא הסכימו לשחררו אלא כעבור יומיים, ואז חזר לדמשק. משסרה סכנת הפלישה הגרמנית חזר ארצה. לדבריו בילה בסוריה כשנה וחצי ללא הרפתקאות.

במנגנון הקבע של ה'הגנה'

מששב שרוני ארצה ביקש ממנו אלון להקים יחידת מסתערבים במסגרת הפלמ"ח, אולם שרוני רצה ללמוד באוניברסיטה העברית. מלכתחילה רצה ללמוד פיזיקה וכימיה, אלא שלא היה אפשר לשלב לימודים אלה עם עבודה, ולכן פנה למדעי הרוח. במשך שנתיים (1945-1946) למד שרוני באוניברסיטה העברית שפה וספרות ערבית, תרבות האסלאם ועברית. מוריו היו הפרופסורים נפתלי הרץ טורטשינר (טור-סיני), דוד צבי בנעט (שירה ערבית קלסית), אריה לאון מאיר (תרבות האסלאם), גוטהולד אליקים וייל ('סיפורי אלף לילה ולילה'), יוסף יואל ריבלין (קראן), שלמה דב גויטיין (פרסית ואבן ח'לדון) ויצחק שמוש (ערבית שימושית).

באותה עת שולב שרוני במנגנון הקבע של ה'הגנה' כמפקד קשר האלחוט במחוז ירושלים.⁷ הוא התגורר אז ברחביה, בביתו של יהושע לוי, שהיה ממונה על הגזברות בהסתדרות. בעליית הגג הייתה תחנת אלחוט, ובאמצעותה עמדו בקשר עם התחנות המסונפות בבית-הערבה, בסדום, בגוש-עציון, בקריית-ענבים וכנווה-היעקב ועם שאר התחנות בארץ, וכמובן עם המרכזת בתל-אביב. באותה תקופה יצר שרוני קשר עם ישראל בן-זאב, ששימש אז המפקח על הוראת הערבית, ולימד בבית הספר המקצועי 'סליגסברג' ברחוב הנביאים בירושלים. שרוני לימד ערבית במגמת פקידות, ובהמשך הורה גם בבית-הכרם ובקריית-ענבים (לימודי ערב למבוגרים). משסיים את לימודיו עבר לחיפה ולימד ערבית בבית הספר 'הראלי' ובתיכון בקריית-מוצקין, שנוהל באותה עת בידי לוונהרץ, שהכיר מטבריה.

7 בתעודת השירות הביטחוני (לעיל, הערה 5) רשום כי השתייך למנגנון ה'הגנה' במשך שנה וארבעה חודשים, מ' 1 ביולי 1943 עד 30 באוקטובר 1944. התקופה הזאת אינה חופפת את הזמן שצייין שרוני, ובכל מקרה מקיפה רק שנת לימודים אחת.

בפסח 1948 הפסיק שרוני ללמד. כבר מפברואר באותה שנה היה פעיל בהאזנה למרכזות הטלפונים הבין-לאומית שבחיפה, אשר שירתה את כל המזרח התיכון. שרוני ועמיתיו ישבו בביתו של רופא בהדר וקלטו משם את כל התקשורת שזרמה במרכזות, בזכות טכנאים יהודים שדאגו להכפיל את הקווים. כך קלטו תשדורות של המפתי ששהה בקהיר והפעיל את אנשיו בירושלים, בכיירות, בדמשק ובחיפה; האזינו לשיחותיו של פארוק, מלך מצרים, עם נשיא סוריה ועם העוצר של עיראק; ושמעו גם את השיחות שניהלו אנשי 'צבא ההצלה' של קאוקג'י.

במהלך חודש מרס עקב שרוני אחר קצין סורי נמרץ, מחמד חמד אלחניטי, שבא לחיפה ונתמנה למפקד חיפה הערבית. כושר הארגון והביצוע שלו עורר את הערכתו ודרך את חושיו. ב־17 במרס נע אלחניטי בראש שיירת רכב נושאת תחמושת ותגבורת מביירות לחיפה. משדיווח אלחניטי לאנשיו בחיפה כי עבר את קו ראש־ההגנה, וכי הוא מבקש אבטחה עד חיפה, מיהר שרוני לדווח על כך לאנשי שירות הידיעות (הש"י) בעיר, ואלה העבירו את הדברים לאנשי חטיבת כרמלי. כיתה מהגדוד הראשון של הפלמ"ח ארבה לשיירה מצפון למרכז קריית־מוצקין, חסמה את דרכה ופוצצה את אחת המשאיות ובעקבותיה את שאר המשאיות. חיפה הערבית נותרה ללא מפקדה המוכשר וללא תחמושת שנזקקה לה מאוד.

ב־22 באפריל 1948, יומיים לפני פסח, שוחררה חיפה. כשהערבים ברחו, תפסו אנשי ה'הגנה' את תחנת הקשר שלהם והביאו אותה בשלמותה אל שרוני. החומר היה מוצפן, ושרוני הצליח לפענחו בזכות הניסיון שרכש בתקופה ה'יבשה' שלו (כלשונו) בסוריה. שרוני קלט אז להנאתו תשדורות של תחנות משטרה ופענח את מברקיהן המוצפנים. שיטת ההצפנה הייתה מן הסוג המכונה תחפ"ש (תחליף פשוט). המרכזות הבין-לאומית המשיכה לפעול עוד שבוע לאחר כיבוש חיפה. משחדלה פעילותה ביקש שרוני מכשיר קשר כדי להאזין לתחנות הערביות, ומבוקשו ניתן לו.

באמצעות מכשיר הליקרפטר, שכיסה את כל טווח התדרים הרלוונטי, קלט את תשדורות הלגיון הערבי וחטיבה 4 שלו, שנכנסה לכפר־עציון, ושזוהתה בידי שרוני מכיוון שכבר פענח את טבלת ההצפנה שלה. גם לשידורי המפתי המוצפנים האזין שרוני ופענח את כולם. כך פעל לבדו – סורק, קולט, מפענח, מתרגם ומדווח – עד נפילת גוש־עציון, ב־13 במאי 1948. באותו בוקר קלט מברק ארוך מאוד ממפקד חטיבה 4 אל המלך עבדאללה, ובו סיפר המפקד על הקרב בגוש־עציון ועל כיבוש כפר־עציון וכן על הביזה ועל השבויים שנשלחו למפרק. שרוני העביר את ממצאיו במהירות לאבו יוסף, בכיר בש"י בחיפה, והלה שלח את הדיווח למטה הכללי בתל־אביב. משהגיעו הדברים

לידי מרדכי ורצמן (אלמוג), מפקד יחידת ההאזנה של ה'הגנה', הוא ביקש כי יביאו אליו מיד את הבחור שהפיק את הדיווח הזה, ואף שלח את עוזרו, אברהם אילוני, לתהות על קנקנו. אילוני פגש את שרוני בחיפה, וזה הראה לו כיצד הוא פועל. אילוני הציע שהוא, אילוני, יעסוק בקליטה, ואילו שרוני יתמקד בשבירת הצופן ובתרגום, אך שרוני לא הסכים לוותר על מלאכת הקליטה, וכך קלטו השניים יחד את הידיעות. כעבור שלושה או ארבעה ימים שב אילוני לתל-אביב, ולאחר יום, ב-20 במאי, הצטרף שרוני לצוות שפעל מתוך ה'בית האדום', ברחוב הירקון בתל-אביב, שבו שהה באותה עת גם המטה הכללי.

מלחמת השחרור

כשהגיע שרוני ליחידת ההאזנה כבר היו בה אחד עשר איש: בראשה עמד כאמור אלמוג,⁸ ולצדו שירתו אילוני, מנס וייסמן, ראובן ראם (רמקובסקי), יוס'קה קפיטולניק ויונה גובסאיב – שהאזינו לתשדורות המורס בערבית; נחמה גולומב וחנה טרנר – שהאזינו לרדיו ביירות, עמאן וקהיר באנגלית; יצחק עמבר ומשה (מוסא) כהן – שהאזינו לרדיו בערבית; יהושע חורש – שתרגם חומר גלוי מהאזנה ללגיון. בפיקודו של אלמוג פעלו שניים: אילוני, שריכז את החלק הטכני (אלחוט ומורס); ושרוני, שריכז את החלק הערבי (פענוח הצפנים והתרגום). מכיוון שדרגתו של אלמוג הייתה אז סגן, קיבלו אילוני ושרוני דרגת סגן משנה. כאמור שרוני נחשב קצין עוד מימי שירותו ב'הגנה' כמפקד קשר האלחוט בירושלים.

עיקר עבודתו של שרוני הייתה בשבירת כתבי הסתר של הלגיון ושל המפתי; משהתחקה על שיטת ההצפנה שלהם לימד את חורש כיצד לפענח את המברקים המוצפנים וכיצד לתרגמם, ולבד משבירת צפנים עסק בבקרת עבודתו של חורש. באותם ימים הניח שרוני את התשתית למפעל האדירים של פענוח הצפנים וזרע את הזרעים הראשונים של תרבות הפיכת הבלתי אפשרי לאפשרי.

8 אלמוג (1917-2005) הקים את יחידת ההאזנה במסגרת הש"י כבר עשור לפני כן, בשנת 1938, בתל-אביב, ומאז עסק בתחום הזה. סגן אלוף אלמוג היה המפקד הראשון של ש"מ 2, בשנים 1948-1952, ובשנת 1999 העניק לו הרמטכ"ל דרגת אלוף משנה במילואים כאות הערכה לפועלו הייחודי בתחום הנחת התשתית למודיעין התקשורת בצה"ל ופיתוחה.

באותה תקופה הוקמו צוותי האזנה טקטיים שצורפו לכוחות הלוחמים. הצוותים הללו הושתתו על דוברי ערבית כשפת אם. שרוני בנה והפעיל קורס בן שבוע שבו למדו אנשי הצוותים נדב"ר (נוהל דיבור), איות פונטי בחילות ובצבאות השונים והכתבה בקצבים שונים. שיטת הגיוס הייתה 'חבר מביא חבר'. אחד המדריכים היה דוד זכריה, אף הוא יליד בגדאד, שעד אז למד בפקולטה לחקלאות ברחובות. בכל מחזור השתתפו בין שמונה לעשרה חניכים. תחילה התקיים הקורס ב'תיבת נוח', צריף שבו שהתה לפני כן מפקדת הפלמ"ח, ואשר התפנה עם כיבוש יפו. הצריף נמצא בתים אחדים מדרום ל'בית האדום', והסמיכות הגאוגרפית הקלה לקיים את הקורס במקביל לעבודה המבצעית השוטפת. באחת ההפצצות של מטוסים מצריים נפגעה 'תיבת נוח', וצוות ההדרכה עבר לבית ספר סמוך, שממילא לא פעל בגלל המלחמה. מחזור אחד, שהשתתפו בו עשרים חניכים, הוכשר בג'מוסין (כיום שכונת פרדס-כ"ץ בבני-ברק). חלק מבוגרי הקורסים נשאו לשרת במפקדה בתל-אביב.

צוות האזנה טקטי אחד נשלח לחטיבת אלכסנדרוני, שישבה באותה עת בכרכור, והצוות מוקם בקצה שדה התעופה הקטן שליד עין-שמר. כל חבריו היו ילידי בגדאד, והם האזינו לכוחות העיראקיים. במשטרת נצרת התמקם צוות ההאזנה הצפוני. הקליטה שם הייתה גרועה, אולם היה זה האתר היחיד שהצליחו לקלוט בו באותם ימים את רדיו דמשק. הצוות הדרומי ישב תחילה ליד מסמיה (צומת ראם). צוות זה היה כפוף לחטיבת הנגב של הפלמ"ח, ואף גובש בידי אנשי הפלמ"ח, ואנשיו היו זאב חוסני, שאול שמאי, יהודית בכור ועזרא שמש.

עם הגיעו ליחידה של מרדכי [אלמוג] שאף שרוני לצרף לאנשיו את מני, ידידו מנוער, אשר התפרנס אז מהוראת ערבית בגימנסיה 'בלפור'. מני התגורר ברחוב אחד העם, מול גימנסיה 'הרצליה'. זמן קצר לפני כיבוש מסגד חסן בק בידי חיילי צה"ל הפגיוזו הערבים מצריחו בתים סמוכים, ופגז מרגמה אחד פילח את ביתו של מני. מני ורעייתו, שהייתה אז בסוף היריון, עברו לבית קרובים בשדרות רוטשילד. כשבא לבקר את מני מצא אותו שרוני מפנה את ביתו שנפגע. הוא קצב לו שבועיים להתארגנות, וביוני 1948 התייצב ביחידה מתרגם נוסף – עזרא מני.

האנייה 'אלטלנה', שהגיעה לארץ ב־20 ביוני 1948, עגנה מעט מדרום ל'בית האדום'. לאחר שנורתה אש מן הספינה לכיוון הבית ומחשש להתפוצצות התחמושת שבספינה, פונו תושבי האזור ובהם דיירי 'הבית האדום'. איש איש נטל את ציודו והעביר אותו למשך הלילה לביתו של אפרים דקל, מבכירי הש"י בתל-אביב.

באמצע יולי הצטרף ליחידת ההאזנה ג'ו (יוסף) גיליס, שהיה דוקטור למתמטיקה ומומחה לצפנים משירותו בצבא הבריטי.⁹ באותם ימים החלו להאזין גם לכוחות האו"ם, ויוסף טיפל במברקים המוצפנים של מטה האו"ם. הוא זיהה מיד כי הם מוצפנים בשיטת ה'מילון', ועל כן נחפז לחנויות ספרים, רכש מכספו כמה מילונים שעשויים היו לשמש הבסיס להצפנת מברקי האו"ם, והחל לטפל באופן מקצועי באותם מברקים. המילון המתאים אמנם לא נמצא, אך השיטות המקצועיות ('מפקד שפה', כלומר בדיקה סטטיסטית של שכיחות אותיות האלף-בית, ועוד) הניבו פרות בתוך זמן קצר, והמברקים נקראו.

במצע 'דני' לכיבוש לוד ורמלה, שהחל ב־10 ביולי 1948, הזרים צוות ההאזנה ידיעות מועילות, אך נראה היה שהלגיון אינו נשבר. קצין הקשר של הפלמ"ח, שכונה ורד, ביקש מאנשי היחידה להתחזות למרכזת של רשת הלגיון ולהורות לכוחות שברמלה ובלוד לסגת מזרחה לכיוון לטרון. רק משאשר אלמוג להסתכן בפעולה כזו, 'פברק' שרוני מברק במתכונת אופיינית למפקדת הלגיון. אנשי הקשר של הלגיון נהגו ל'נגן' את המורס, כלומר להקיש במהירות ובמיומנות על מפתח המורס, ולמשימת השידור נבחר גובסאיב, ששירת לפני כן כאלחוטאי בלגיון ושלט היטב בשיטת השידור הזאת. בעזרת מכשיר קשר (מ"ק) 10 שהביא ורד שודר המברק בלילה. לאחר שלא התקבל אישור כי הגיע ליעדו, הוא שודר שנית, ועדיין לא התקבל אישור. המברק שודר בשלישית לתחנות האחרות ודרך לכוחות הלגיון בלוד וברמלה, אך שום אישור לא התקבל. למחרת ב־10:00 בבוקר הורתה מפקדת הלגיון לכוחותיה לסגת. שרוני סבור עד היום שהבעיה הייתה באיכותו הגרועה של המשדר ולא ביכולתו המוכחת של גובסאיב.

בסוף יולי או בראשית אוגוסט 1948 עברה היחידה לבית היִפֵּל ביפו, שעד כיבוש העיר היה ביתו של ראש העיר, יוסף היכל, וקיבלה שלושה מבנים במקום. ככל שנקף הזמן גדל הצוות של שרוני, ובמחצית השנייה של 1948 כבר היו בו כעשרה מפענחים ומתרגמים, והם טיפלו בחומר הרב שהפיקו כחמישה עשר אלחוטנים. גם גיליס הסתייע בכמה עוזרים, ובהם עולה חדשה מארצות-הברית, עדנה גולומב, לימים עדנה שרוני. עוד בשבתם ב'בית האדום' הצטרף ליחידה עורך הדין ישראל פלדמן, שהיה ד"ר למשפטים מטעם הסורבון ושלט בערבית. הוא הועסק כמאזין לחדשות בצרפתית ברדיו ביירות וברדיו קהיר. פלדמן,

9 גיליס שירת כקצין במרכז הבריטי לשבירת צפנים ב־בֵּלְצ'לי פארק במהלך מלחמת העולם השנייה, ונמנה עם הצוות המצומצם שפענח את צופן ה'אניגמה', מכונת ההצפנה הנאצית. מאוחר יותר היה פרופסור למתמטיקה במכון ויצמן, וזכה למוניטין עולמי בתחומי מחקר.

שהיה בגרעין הראשון של קציני העיבוד (קב"רים – קציני בינה רשתית), שינה את שמו מאוחר יותר לפלד והיה לימים ראש עיריית רמת-גן. כשנפתחה הדרך לירושלים ונודע בתל-אביב שבירושלים פעלה זה כמה חודשים יחידה בשם שפ"ן (שירות פענוח נסתרות), נסע שרוני לירושלים והרביץ תורה באנשי שפ"ן, בעיקר בתחום פענוח הצפנים. אז התגלה לו שבצוות המפענחים בשפ"ן היה גם בנעט, מורהו לשירה קלסית באוניברסיטה.

ש"ה 2

יחידת ההאזנה – אשר נקראה עתה שירות מודיעין (ש"מ) 2 – המשיכה לקלוט עוד ועוד אנשים, ובסוף המלחמה מנתה כ-250 איש ואישה. לאחר החתימה על הסכמי שביתת הנשק, בערך באמצע 1949, עברה היחידה מבית היכל לבית ביבי, שאף הוא היה ביפו, ושם פעלה עד 1952, ואז עברה למקום הקבע שלה, על אדמות אבו קישיק שליד רמת-השרון. לאחר שאלמוג הועלה לדרגת סרן, הוענקו דרגות סגן לאילוני ולשרוני. שרוני מונה לראש מדור עיבוד והיה אחראי לרוב מסלול ייצור הידיעות שמקורן בערבית: תרגום, זיהוי, עיבוד ודיווח. כבר היו בצוותו שני קב"רים ושלושה נציגי צרכנים – קציני קישור של חיל האוויר, חיל הים ומחלקת החקר במשרד החוץ. מאחר שלא הייתה לנציגים אלה תעסוקה רבה, העסיק אותם שרוני במשימות עיבוד שונות, להנאתם ולתועלת המדור גם יחד.

במשך הזמן קיבלה היחידה מכוונות אוטומטיות לקליטת דואר (טלגרפיה) ממדינות ערב ומאירופה גם יחד. למשימה זו הוקצו חמישה-שישה מסננים, והם התמחו בקריאת הסרטים ובמיונם. התעורר אז עניין גם במודיעין לצרכים לאומיים, ומעת לעת דיווחו שרוני ואנשיו לאנשי משרד הקיצוב והאספקה על מחירי אורז ושמן במבצעי הנחות של גופים שונים.

בין לבין קיימה היחידה מבצעים ראשוניים שכותרתם הייתה מודיעין אישים. הצורך בזיהוי היה אילוץ מאז 'שקלקלו הכותים', כלשונו של שרוני. מעשה שהיה כך היה. מפקד הלגיון, ג'לאב פאשא, שלח מלונרדון מברק ובו דיווח על שיגור אנייה נושאת נשק ותחמושת. באותם ימים היה אמברגו עולמי על מדינות המזרח התיכון, וברור שאנייה כזאת הייתה בכחינת הצלה לצבא ירדן. המברק נקלט ופוענח בישראל, ולאחר שדווח עליו הגיע מידי מישהו מן הממס"ל או ממחלקת החקר של משרד החוץ לידיו של גרשון אגרונסקי (לימים אגרון), עורך העיתון 'גרזולם פוסט'. הלה פרסם את המברק בעיתונו, וממנו שאבה סוכנות 'רויטר' את הידיעה, וכך קרא אותה גלאב פאשא בלונרדון באותו היום. הוא נחרד ושלח מיד מברק לירדן ובו הנחיה להחליף את הצפנים,

אשר נקראים בידי היהודים, ולהתחיל להסתיר את זהות הנמענים. מאז ואילך הירדנים משתמשים באותות כתובת, ואלה חייבו טיפול וזיהוי; כך נוצר מקצוע הבינה הרשתית (הב"ר).

ועוד סיפור באותה מגמה: תוכן המברקים המפוענחים של האו"ם נמסר לחברים בוועדות שביתת הנשק. אחד הנמענים מאנשי האו"ם כתב שלדעתו היהודים קוראים את המברקים, שכן הם באים לכל פגישה של הוועדה מצוידים בתשובות מוכנות 'כמו שצריך'. אנשי האו"ם החליטו להחליף את שיטת ההצפנה ועברו למכונת הצפנה מסוג 'הגלין' (Haglin), שאפילו גיליס לא יכול היה לטפל בה. רק לאחר שנרכשו מכונות צייביי-אם (IBM), היכולות לבצע פעולות מיון, מפקד וכדומה, אפשר היה להתמודד עם חומר שנצבר במשך חודשים.

בשנת 1950 יזם שרוני הוצאת 'עיתון' יומי לצרכים מודיעיניים, בגלל החשיפה של ידיעות בעלות ערך באמצעי התקשורת הגלויים, אשר גרמה לעליית מודעותו של האויב להאזנה ולשימוש באמצעי ביטחון קשר שהקשו על צוותי העיבוד ביחידה את עבודתם. ה'עיתון' היה מסווג כמובן, ונדפסו בו פרפרזות של ידיעות גלויות ומוצפנות שנקלטו ושעוברו במשך היום. האחראים לעריכתו ולהפקתו היו שמעון סומך ונעים כהן. הם באו ליחידה מדי ערב, קיבלו לידיהם את כל החומר שהצטבר באותו יום, ולקראת בוקר, סביב השעה 04:00, סיימו את עבודתם. החומר הודפס, שוכפל ונשלח לשלושים וחמישה מנויים באמ"ן/מחקר, בוועדות שביתת הנשק ובמשרד החוץ. ההוראה הייתה שלא להשאיר שום משפט בצורתו המקורית, ובדרך כלל גם לשנות את הסדר הפנימי של כל מברק שהוכנס ל'עיתון', כדי שגם אם הדברים יצוטטו באחת מוועדות שביתת הנשק, המקור לא ייחשף. ה'עיתון' יצא לאור מדי יום עד שנת 1955; אז הודעקו אנשי המחקר ותמהו מדוע הוא מופק ביחידה 515, כפי שנקראה יחידת ההאזנה באותה תקופה, ולא אצלם.

כבר בהיותם בבית היכל התאהבה עדנה גולומב בשרוני, ובעזרת ידידתה סידי הייטנר, ששירתה באותה עת בצוות המפענחים, הצליחה לעורר את תשומת לבו אליה. ב־1 באוגוסט 1950 באו עדנה ואברהם בכרית הנישואים. הייתה זו החתונה היחידה אשר התקיימה בתוך היחידה אי פעם, וכל חייליה הוזמנו אליה. את החופה והקידושים ערך הרב שאר ישוב כהן, הרב של חיל האוויר ולימים הרב הראשי של חיפה.¹⁰

10 בעת עדכון מסמך זה, באביב תש"ע (2010), היו לעדנה ולאברהם שרוני ארבעה ילדים (מיכל, משה, אלחנן ושרה), תשעה עשר נכדים ושני נינים.

באביב ובראשית הקיץ בשנת 1952 שימש שרוני שלושה חודשים ממלא מקומו של מפקד היחידה. היה זה לאחר שאלמוג סיים את תפקידו, ואילו התמנה למפקד היחידה והוצב לו אולטימטום: אם לא ישתתף בקורס קצינים, לא יקבל דרגת סגן אלוף. לאילוני לא נותרה בררה אלא לצאת להכשרה מסודרת, ובהיעדרו מילא שרוני את מקומו.

בשנת 1955 חזר שרוני לרכז את עבודת השבירה, הפענוח והתרגום. במקביל פעל צוות בראשותו של סגן אלוף מאיר שפירא, אשר התמקד במחקר מתמטי. במשך כשמונה שנים הנהיג שרוני את חבורת המפענחים והמתרגמים, וביום העצמאות החמישה עשר של מדינת ישראל, בשנת תשכ"ג (1963), קיבל צוות בראשותו את פרס ביטחון ישראל. בצוות היו סגן אלוף יצחק עמבר, סגן אלוף שאול שמאי, רב סרן עזרא סופר, רב סרן אליהו כהן ורב סמל ראשון זאב חוסני.

בשמונה השנים הבאות, 1963-1971, ריכוז שרוני את כל פעולות ההדרכה ביחידה. במפקדת היחידה נחשב שרוני אמן בכל מקצועות מודיעין התקשורת (COMINT, Communication Intelligence), והוא גייס עתה את מומחיותו ואת ניסיונו רב השנים להכשרת דורות של אלחוטנים, מפענחים, מתרגמים וקב"רים ולמיסוד מערכי ההדרכה. בשנים 1963-1969 הקים את ענף ההדרכה ביחידה ועמד בראשו, ומשקם בסיס ההדרכה (בה"ד) 15 כבית הספר למודיעין הקים בו שרוני את ענף מקצועות (עמ"ק) ופיקד עליו כשנתיים. משימתו האחרונה בשירות סדיר הייתה ריכוז הכנת חומרי הלימוד לקורסים השונים.

בסוף שנת 1971 פרש שרוני לגמלאות, ואיש לא שיער אז כי בתוך שנים אחדות הוא עתיד לקבל עליו משימה אין-סופית – התקנת מילון ערבי-עברי ללשון הספרותית המודרנית והקלסית.

המילונאות

בשנת 1948 היו האלחוטנים ביחידת ההאזנה ממוצא סורי או עיראקי. יוצאי סוריה לא הבינו את הלהג העיראקי, ועל כן כתב שרוני למענם מילון עיראקי בן שני עמודים. כשהגיעו מכונות איי-בי-אם בראשית שנות החמישים יזם שרוני הכנת מילון ערבי צבאי סורי, שהחזיק כעשרים וחמישה עמודים, והוא הופץ ביחידה. בעקבותיו החלו להכין מילון כללי של כל צבאות ערב. התחיל בזה יהושע חֶלְמֶר (חלמיש), לימים עיתונאי ב'מעריב'. כשהקימו בשנת 1951 את ש"מ 5 (לימים 'חצב'), עבר יהושע ליחידה החדשה, ובה השלים את המילון. אלוף משנה יהושפט הרכבי, קצין מודיעין ראשי באותם ימים, לחץ להוציא לאור, אך חלף זמן רב עד שהמפעל כולו ראה אור.

כבר בימי מלחמת השחרור החל מני להכין כרטסת של מונחים ומושגים בעייתיים שלא תועדו במילונים שנמצאו ברשות המתרגמים. אורי משיח קיבל עליו להכין מילון ירדני. היה מילון כזה, ערבי-אנגלי, מימי הבריטים, ועל בסיס זה נבנה המילון של משיח, והוא נדפס בשנת 1954 (או 1955). בינתיים המשיך מני במלאכת הכרטוס וההגדרה. בערך בשנת 1960 החליטו מני ושרוני להכין מילון צבאי מצרי. מני שלף את הערכים המתאימים מן הכרטיסיות שלו, והתברר כי מדובר במילון בן ארבעה כרכים. הכרך הראשון נדפס בשנת 1963, השני בשנת 1965, השלישי בשנת 1967 והרביעי בשנת 1969. מאז יצאו לאור כמה מהדורות אחדות ובהן מונחים בכל הצבאות הרלוונטיים.

מפרש שרוני משירות הקבע, כאמור בסוף 1971, הוא נקרא להקים באוניברסיטת תל-אביב, שזה מקרוב נוסדה, את היחידה להוראת ערבית למשרתי ציבור. היחידה זכתה להצלחה ולתהודה רבה. שרוני ניצל את שהייתו באוניברסיטה גם ללימוד שפת געז (אתיופית עתיקה) וסיפורת ערבית מודרנית. לימודיו בשני תחומים אלה הועילו לו מאוד כעבור שנים אחדות.

באמצע שנת 1976 התקשר אל שרוני אלוף משנה (לימים תת-אלוף) אפרים לפיד, סיפר לו שנרקמת יזמה להוציא לאור מילון אזרחי גדול, וביקש ממנו כי יעמוד בראש המפעל הזה. שרוני כבר התנסה עד אז באתגרים רבים, אולם המילון שעליו דיבר לפיד היה אתגר בהיקף ובמורכבות ששרוני טרם התמודד עמו. הוא קיבל עליו את המשימה בהתלהבות. חלפו עוד חודשים עד שראש אגף המודיעין (אמ"ן), האלוף שלמה גזית, אישר את הרעיון, ועד שסוכם החוזה עם ההוצאה לאור של משרד הביטחון וגובשו דרכי הפיקוח האקדמי של פרופ' ששון סומך מאוניברסיטת תל-אביב. ב-1 בפברואר 1977 החל צוות המילון בעבודתו. בתחילה עבדו בצוות שישה אנשים; מאוחר יותר הצטרף אליו סגן אלוף עמבר. שרוני הציע לבסס את המילון החדש על המילון הערבי-האנגלי של אנטון אליאס, מילון מודרני הכולל גם מילים מדוברות בלהג המצרי, והמושגות על ממצאים מן ה'שטח' (כמילונו של מני). במקביל שלף שרוני כ-1,000 מילים מן המילון הצבאי (מילון מני) והוסיף אותן למילונו. אנשי הצוות סקרו וכרטסו עיתונים, כתבי-עת מקצועיים וספרים, בעיקר ספרי שלל ממלחמת ששת הימים וממלחמת יום הכיפורים. בשעת הכנת המילון הסתייע שרוני גם בגרסאות האלף-ביתיות של המילונים הערביים-הערביים 'אלמג'ד' ו'אלך'אד'. מילים מדוברות שובצו במילון רק מתוך מילונו של אליאס או על סמך אזכורים בעיתונים. הוא הדין לפתגמים. כל ערך במילון נכתב אישית או הוכתב אישית בידי שרוני, ונבדק ואושר בידי סומך. הכתיבה הידנית של המילון הסתיימה בצהרי ה-29 ביולי 1980, כפי שנרשם בקונטרס הארבעים ושניים של הגרסה הידנית.

מלכתחילה החליט פרופ' יעקב שויקה,¹¹ שהיה אחראי לתכנת המילון, לנקד רק את מילת הערך הערבי, מתוך הבנה עם אנשי ההוצאה לאור של משרד הביטחון כי הם ידאגו לניקוד הפירוש העברי. אך משהגיעה אליהם טיוטת המילון דרשו אנשי ההוצאה לקבל את הטקסט מנוקד כולו על סרט מגנטי. העבודה הזאת ארכה כמה שנים, ובמהלכן המשיך שרוני להוסיף ערכים למילון עד רגע מסירתו לרפוס. המילון יצא לאור בשלושה כרכים בשנת 1987, הוצג ביריד הספרים הבינלאומי בירושלים במעמד ראש עיריית ירושלים טדי קולק ושר הביטחון יצחק רבין, והוענק לנשיא המדינה חיים הרצוג במעמד מיוחד אשר התקיים בבית הנשיא.

המילון בגרסתו המקוצרת, בכרך אחד, יצא לאור ביזמת שלום סרי, מנהל ההוצאה לאור של משרד הביטחון. הלה טען בתבונה רבה כי רק מלומדים וחוקרים ירכשו את המילון בשלושת הכרכים. תלמידים וסטודנטים יעדיפו כרך אחד. שרוני סינן והשמיט שני שלישים ממילונו, ובסיועו הפעיל של עמבר יצא לאור בשנת 1991 המילון בן הכרך האחד.

מאז 1991 שרוני ממשיך לעבוד ביחידה בהתנדבות מדי יום ושוקד על עדכון המילון. הוא ניזון מהאזנה (אישית!) יומיומית לתחנות רדיו ערביות, בעיקר מקהיר ומרבתי-עמון; סורק באורח שיטתי עיתונים וכתבי-עת ערביים; קולט 'תרומות' ממתרגמים ביחידות שונות בצבא אשר שולחים אליו מילים חדשות או מילים מוכרות שיש להן הוראה חדשה; ולעתים מקבל 'תרומות' מיוצאי היחידה אשר משרתים במשרדי ממשלה שונים. תכניתו של שרוני לשלושים השנים הבאות ברורה: להמשיך במפעל העדכון של המילון. מאז שנדפס המילון בשנת 1987 ועד סוף שנת 2007 נוספו לו כ-3,000 ערכים חדשים וכ-12,000 משמעים חדשים לערכים קיימים.

11 שויקה הוא מומחה עולמי לבלשנות חישובית. הוא שירת בצוות השבירה והפענוח בשנות השישים, וכבר אז עסק בניתוח מתמטי של שפות טבעיות. מחקריו ומחקרי עמיתיו הם התשתית של המיזמים הגדולים לאחזור מידע בישראל. פרות ניסיונו הצבאי של שויקה באו לידי ביטוי אזרחי במפעלו הגדול 'פרויקט השו"ת', במסגרת אוניברסיטת בראילן, אשר זכה בפרס ישראל בשנת תשס"ז. אך טבעי היה להסתייע בו כמעצב התכנה של המילון האזרחי. שויקה נודע גם בזכות מילונו העברי-העברי 'רב-מילים'. בשנים האחרונות מנהל שויקה את מפעל המחשוב הגדול והמורכב ביותר במדעי היהדות כיום. ראו: זאב גלילי, 'אוצרות הגניזה: בקרוב בכל בית בישראל', מקור ראשון, י"ד בניסן תשס"ו, עמ' 4-5.

הדרכה והכשרה

שרוני הגיע ליחידת ההאזנה באביב 1948 כשבאמתחתו ניסיון כמורה לערבית בכתי ספר שונים ושליטה בלהגים שונים שקנה בשתייתו בכגדאד, בכיירות ובדמשק. ניסיונו נתמך גם בידע ובכלים שרכש בעת לימודיו באוניברסיטה העברית, וכל אלו הציבו אותו על קרקע מוצקה ועשירה מזו של מרבית עמיתיו. אלמוג השכיל לנצל את הצירוף המיוחד שהתגלם באישיותו של שרוני ובניסיונו, וגם כאשר נשא שרוני באחריות למערכים מבצעיים, הוא היה הדמות המרכזית במנגנוני ההדרכה של היחידה.

לנגד עיניו של שרוני עמד תמיד יעד ברור: להכשיר אנשים למשימותיהם המוגדרות בהתאם ליכולותיהם. בעיצומה של מלחמת השחרור הקפיד שרוני שבעלי הכישורים ישולבו במהירות בעבודה המבצעית; מי שחסרו להם כישורים קיבלו חניכה מקיפה יותר מצד שרוני או מישוהו מעמיתיו; ומי שיכלו להתמודד עם משימות הפענוח למדו גם שבירת צפנים ופענוח.

כבר בשנת 1952 (או 1953) הגה אלוף משנה (לימים אלוף) יהושפט הרכבי את רעיון ה'אולפן לערבית'. לפי חזונו ראוי היה שכל קציני המחקר יקראו ידיעות במקור, בערבית, ממש כפי שקראו באנגלית. כך נולד 'בית הספר לעובדי המדינה' במחנה אלנבי בירושלים. במחזור הראשון למדו ראשי ענפים מן המחקר ולצדם אנשי המוסד ושירות הביטחון (הש"ב). פעם ביקר שם שרוני יחד עם הרכבי, וברדרכו חזרה נסע בטרמפ עם יובל נאמן, שהיה אז סגן ראש אמ"ן. שרוני אמר לנאמן שהקורס יוכל להועיל גם לאנשיו ביחידה 515, ונאמן התלהב מן הרעיון. במחזור הבא למדו בקורס גם 'הילדים של שרוני', במסגרת קדם-צבאית (קד"צ), אמנם בתנאים נוחים פחות מאלה של הקצינים. שרוני גיבש ועיצב את התכנית בעבורם, שנמשכה שלושה חודשים. התרומה לעבודתם בתור אלחוטנים ומפענחים ניכרה תוך זמן קצר. בשנת 1968 נפרדו המסגרות; שרוני התאים את ה'אולפן' הצבאי לצרכים המיוחדים של היחידה אז, והוא התקיים תחילה במחנה 800 ביד-אליהו (לימים יחידת השירותים החילית, הממוקמת באגד גלילות), ועם הקמת בה"ד 15 עבר אליו.

אולם עיקר המאמץ של שרוני הושקע במאזינים. כבר באמצע שנות החמישים הירדלל מעיין דוברי הערבית מבית, ועל כן נדרשה היחידה ל'ייצר יודעי ערבית', כלשונו של שרוני. הוא החל לפקוד את בתי הספר התיכוניים והנחה את המורים לערבית – שחלקם היו ידידי משנים עברו – במה להתמקד. עזרה בלתי צפויה קיבל בשנת 1955 מראש הממשלה משה שרת, אשר היה דובר ערבית. במאמר שפרסם אז בעיתונות הציע שרת לחדול ללמד ערבית בכפייה את כל תלמידי התיכון, ובמקום זאת לפתח ולטפח מגמה מיוחדת

שתיקרא מגמה מזרחנית. לרבריו היה הד, ובעקבות המאמר אכן נולדו המגמות המזרחניות הראשונות – תחילה בגימנסיה 'הרצליה' בתל-אביב, בתיכון 'הראלי' בחיפה ובגימנסיה 'רחביה' בירושלים. כעבור שנים מעטות צצו מגמות מזרחניות בעירוני א ובעירוני ב ('ציטלין') בתל-אביב, בתיכון 'ליאו בק' בחיפה ובתיכון 'הגליל' בטבריה, שבו שימש שרוני מורה לערבית כשני עשורים לפני כן. כל המגמות זכו לעידודו ולתמיכתו של שרוני, וכך טיפח את נבחרת דור העתיד מבלי שהתלמידים ידעו שלכך נועדו.

כשהחלה לפעול בשנות השישים המוקדמות העתודה האקדמית, הציע שרוני לאוניברסיטה העברית להקים תכנית משולבת של מתמטיקה וערבית לסטודנטים שהוא עצמו יבחר מראש. הציורף אמנם עורר תמיהה, אולם ההצעה התקבלה, ובמשך כעשור למדו מדי שנה שניים או שלושה סטודנטים במסלול ה'מזור' של המודיעין. פעמיים בשבוע בערב נפגשו באחד החדרים במחנה שנלר ולמדו שם 'עוד משהו', כפי שנקרא הקורס, שאף הקנה להם שתי נקודות מוכרות לתואר. המורה הראשון בקורס זה היה מפקד המפענחים לימים, אלוף משנה במילואים ששון יצחייק.

אבן דרך נוספת בתחום ההדרכה היו הקורסים הקדם-צבאיים (קד"צים), שנפתחו בחיפה, בתל-אביב, בירושלים ובבאר-שבע לאחר מבצע 'קדש'. לקורסים הללו נבחרו בוגרי שבע שנות לימוד ומעלה, ולצד לימודי מורס וערבית למדו גם לימודים כלליים, לעתים עד היקף של בגרות חלקית. בשנת 1966 נעשה ניסיון לקיים קד"צ במסגרת פנימייתית במחנה 'מרכוס' בחיפה. שותפו הנלהב של שרוני היה אלוף משנה יצחק פֶּרְאָוֶן, ראש מחלקת ארגון באמ"ן. הניסיון לא עלה יפה והסב עגמת נפש רבה לשרוני ולבראון, שראו במפעל הקד"צים בכלל ובפנימייה בחיפה בפרט מעין מפעל הצלה לאומי. אולם אי ההצלחה של הפנימייה ב'מרכוס' לא ריפתה את ידיו של שרוני. בשנת 1968 הגיע לידי הסכם עם ראשי כפר הנוער באלוני-יצחק ולפיו תלמידי כיתה יא שירצו בכך ושימוינו בידי שרוני ואנשיו, יוכלו ללמוד אחר הצהריים מורס וערבית. מסגרת זו פעלה כמה שנים. כמעט במקביל קיימה היחידה בשנים 1967-1969 קורס דר-שנתי במסגרת פנימייתית ב'אוניס' שבכפר-סבא, ולקורס התקבלו תלמידים מכל הארץ. מפקד הקורס היה רב סרן מרדכי דיין, והוא שיכן את משפחתו במתקן 'אוניס' כדי שיוכל לשהות גם בערבים עם הניכיו. הקד"צים אכן סיפקו ליחידה תגבורת משמעותית של אלוטנים טובים, והם היו תשתית מערך הקבע בתחום האלוט בשנות השבעים והשמונים.

סיכום ביניים

בחורף תשס"א ביקשתי משרוני לציין את השיאים ואת החוויות המיוחדות שהוא נוצר בלבו משישים וחמש שנות עיסוקו בכיטחון עד אז. וזו הייתה תשובתו:

1. העבודה בפרדס ברעננה, דווקא בגלל היבלות וכאבי הגב. זו הייתה הפעם הראשונה שחווה ציונות כעמל כפיים, וטעמה של חוויה זו לא נמר עד היום.
2. ההוראה בעמק הירדן – אז ראה לראשונה מה כוחה של מסירות קבוצתית לרעיון ולהגשמתו תוך התמודדות יומיומית עם קשיים קיומיים גדולים מאוד.
3. השליחות מטעם המחלקה הסורית של הפלמ"ח וחיים בזהות בדויה.
4. גילוי בית הכנסת של דורא-אירופוס במוזאון בדמשק. גם בחורף תשס"א, כשסיפר על כך, נצצו עיניו של שרוני.
5. החלטת החלוקה שהתקבלה בעצרת הכללית של האו"ם ב-29 בנובמבר 1947. בלשונו של שרוני: 'חשתי ש"יש שכר לפעלתך' (ירמיה לא, טו).
6. פענוח הצפנים ובמיוחד קריאת המברקים על נסיגת הלגיון הירדני מרמלה ומלוד ועל נסיגת הצבא המצרי מבאר-שבע.

התשובה הזאת מלמדת משהו על עולמו הפנימי של שרוני – שהרי מרבית האירועים שציין אינם קשורים כלל או לפחות לא במישרין לעשייה הביטחונית; צירוף חלקי התשובה משרטט את קווי המתאר של זהותו היהודית והציונית של שרוני, והיא שהזינה ומזינה גם היום את פועלו בתחומי הביטחון.

מששאלתי אם לא היו חוויות מיוחדות במהלך שירותו כקצין, השיב כי מדובר בעבודת נמלים ביום ובלילה, ללא לאות, כדי לבצע את המשימה – כל משימה – באופן הטוב ביותר האפשרי. דומה שאין זה מפתיע ששרוני לא ציין את קבלת פרס ביטחון ישראל בשנת 1963, שכן לשיטתו העיקר הוא העבודה ולא הגמול שקיבלו הוא וצוותו. בדומה לכך השיב על השאלה מה מניע אותו כבר עשרים וארבע שנים בעבודה הסיזיפית על המילון, כי הוא חותר בכל פועלו לחשיפת הרבדים התרבותיים אשר חבויים במילה, בצירוף מילים או בניב שהמאזין, המפענח או המתרגם פוגשים בטקסט שלפניהם. העיקר איננו לקלוט או לפענח מברק, אלא להבין אותו לעומקו. דווקא הרמזים הקטנים מלמדים על הדברים העמוקים והגדולים. את אלה בא המילון להציע ולהציג לפני המעיין בו. מאחר שהערבית מתפתחת כל העת, אין המילון של אתמול מספק את הצרכים היום, וודאי לא מחר. אתגר זה עדיין מפעם בקרבו של שרוני ומדרבן אותו לבוא מדי בוקר אל צריפו ולהוסיף למילונו עוד ערכים ועוד הוראות חדשות.